

ŞÊX QUTBEDDÎNÊ KORİKÎ: JIYAN, BERHEM Û KESAYETIYA WÎ YA EDEBÎ* SHEIKH QUTBEDDÎNÊ KORİKÎ: HIS LIFE, WORKS AND LITERARY PERSONALITY

Numan YURT*

Article Type: Research Article // Gotara Lêkolînî
Received // Hatîn: 06/06/2020
Accepted // Pejirandin: 13/08/2020
Published // Weşandin: 30.11.2020
Pages // Rûpel: 76-98

This work is licensed under the Creative Commons Attribution International License (CC BY 4.0).
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Citation/Atif: Yurt, Numan, Şêx Qutbeddînê Korikî: Jîyan, Berhem û Kesayetiya Wî ya Edebî, *Kurdiname*, no. 3, p.76-98

Plagiarism/Întihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via ithenticate plagiarism website
//Ev gotar herî kêrî ji aliyê 2 hakeman va hatiye nirxandin û di malpera întihalê ithenticate ra hatiye derbaskirin.

Kurte

Şêx Qutbeddînê Korikî (k.d. 1979) yek ji helbestvanê klasik e ku mexlesa “Xakî” bi kar aniyê. Korikî di dergahê Şêx Seydayê Cizîrî yê girêdayî şaxa Basretê de perwerde bûye û hem îcazeyê xwe ya ilmî hem jî ya xelîfetiye jî Şêx Seyda wergirtiye. Her çend di perwerdehiya takekesî ya Korikî de para malbata wî çêbûbe jî di geşedana wî ya ilmî, tesewifî û edebî de Şêx Seyda û dergahê wî bandoreke xurt lê kiriye. Korikî digel xebatên xwe yê ilmî û tesewifî kesayetekî ku aliyê wî yê edebî jî heye û xwedî berhem e. Li gorî agahiyên li ber dest Xakî, bi Kurdiya Kurmançî ‘eqîdenameyê menzûm, mewlûdeke nîvco, xezelek û du muxemmesan nivîsiye. Korikî bi ‘eqîdenameya xwe bûye şopînerê Ehmedê Xanî. Di ‘eqîdenameya wî de jî hela şeweyê ve bandora Melayê Bateyî û Mela Xelîlê Sêrtî jî eşkere ye. Korikî bi mewlûdenameya xwe jî Melayê Bateyî şopandiyê. Xakî di xezela xwe ya musemmet de Melayê Cizîrî teklîd kiriye. Di muxemmeseka wî ya ku li ser Şêx Seydayê Cizîrî nivîsiye de jî aliyê şeweyê ve bandora Melayê Cizîrî, di ya din de jî bandora Şêx Ebdurehmanê Aqtepi tê dîtin. Ev xebat li ser jîyan, berhem û kesayetiya edebî ya Şêx Qutbeddînê Korikî hatiye kirin.

Peyvên Sereke: Edebiyata Kurdî ya klasik, Şêx Qutbeddînê Korikî, ‘eqîdename, mewlûd, helbest

Özet

Şeyh Qutbeddînê Korikî (v.1979) “Xakî” mahlasını kullanan klasik şairlerinden biridir. Korikî Basret’e bağlı Şeyh Seydayê Cizîrî dergâhında eğitim görmüş, hem ilmî hem de halifelik icazetini Şeyh Seyda’dan almıştır. Şahsî eğitiminde her ne kadar ailesinin hissesi olmuşsa da ilmî, tasavvufî ve edebî gelişiminde Şeyh Seyda ve dergâhının güçlü bir etkisi olmuştur. Korikî, ilmî ve tasavvufî çalışmalarının yanısıra edebî yönü de olan eser sahibi bir kişiliktir. Xakî, eldeki verilere göre Kürtçe’nin Kurmançî diyalektiği ile manzum bir akidename, tamamlanmamış bir mevlid, bir gazel ve iki muhammes kaleme almıştır. Korikî akidenamesi ile Ehmedê Xanî’nin takipçisi olmuştur. Akidenamesinde üslûp açısından Melayê Bateyî û Mela Xelîlê Sêrtî’nin de tesiri belirgindir. Korikî mevlidnamesiyle de Melayê Bateyî takip etmiştir. Xakî musammat gazelinde Melayê Cizîrî’yi taklit etmiştir. Şeyh Seydayê Cizîrî için yazdığı bir muhammesinde üslûb yönünden Melayê Cizîrî’nin

* Hin beşên vê xebatê bi sernavê “‘Eqîdenameyê Menzûm: *Hazîhi Hedîyyetu’l-Îxwan fi Eqîdeti’l-Îman* a Şêx Qutbeddînê Korikî”, di sala 2019an de wek teza lîsansa bilind li Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yê li Tirkiyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî hatiye pêşkeşkirin. Xebat bi piştî hin agahiyên nû û guherînan hatiye amadekirin.

* MA in Kurdish Language and Culture/Derçûyê Lîsansa Bilind, Email: abdexweda@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-8921-3939>

etkisi, diğêr muhammesinde de Şeyh Ebdurehmanê Aqtepi'nin etkisi görülmektedir. Bu çalıřma Şeyh Qutbeddîne Korikî'nin hayatı, eserleri ve edebî kiřiliđi üzerine yapılmıřtır.

Anahtar Sözcükler: Klasik Kürt edebiyatı, Şêx Qutbeddîne Korikî, akidename, mevlid, řiir

Abstract

Sheikh Qutbeddîne Korikî (d.1979) is one of the classical poets who used the pseudonym "Xakî". Korikî was educated at Sheikh Seydayê Cizîrî's dergah affiliated to Basret, and received both his scholarship and caliphate approval from Sheikh Seyda. Although his family had a share in his personal education, Sheikh Seyda and his dergah had a strong influence in his scholarship, sufistic and literary development. Korikî is a person who has a work with a literary aspect as well as Korikî scholarship and sufi studies. According to the available data, Xakî wrote a verse akidename, an incomplete mawlid, a gazel and two muhammes with the Kurmanji dialect of Kurdish. Korikî became a follower of Ehmedê Xanî through his akidename. In his akidename, the influence of Melayê Bateyî and Mela Xelilê Sêrtî in turn of expression is also evident. Korikî also followed Melayê Bateyî with his Mevlid. Xakî imitated Melayê Cizîrî in the ghazal of musammat. In one muhammas written for Sheikh Seydayê Cizîrî, the influence of Melayê Cizîrî in turn of expression, and in the other muhammas, the influence of Sheikh Ebdurehmanê Aqtepi is appeared. This study is about the life, works and literary personality of Sheikh Qutbeddîne Korikî.

Keywords: Classical Kurdish literature, Sheikh Qutbeddîne Korikî, akidename, mawlid, poem

Destpêk

Danasîna kesayetên edebî, nixandina berhem û aliyên wan ê edebî ji bo edebiyat û seyra wê ya tarîxî bêguman xebat û merheleyeke jê neger û girîng e. Xebatên bi vî rengî tenê ne aliyê tarîxî yê kesayetî û berhemên edebî herwiha perspektîfên dînî, çandî, sîyasî, civakî, felsefî û hwd. jî derdixe holê û radixe ber çavan. Dîsa bi van lêkolînan dîroka metnên edebî, kesayet, qonax û ekolên edebî jî dikare bê diyarkirin. Di edebiyata Kurdî ya klasîk de gelek kes û berhemên wan hene ku yan kê mên nasîn an jî qet nayên zanîn. Ev kêmasî jî dike ku tarîxa edebiyata Kurdî nivco bimîne. Di tarîxa edebiyatê de geşedana kronolojiyê bi saya xebatên qadî, lêgerîna berhemên destxet û nixandina wan dikare bê temamkirin. Di vê lêgerînê em jî rastî kesayetêkî dînî-edebî û xwedî berhem hatin. Serpêhatiya vî xebatî berî sê salan bi dîtina fotoya destxetekî dest pê kir. Ev destxet a 'eqîdenameya Şêx Qutbeddîne Korikî bû. Korikî her çend ji malbeteke navdar be jî heta ku me destxeta wî nedîtibû em ji kesayeta wî ya edebî û berhemên wî ne haydar bûn. Piştî ku em ketin pey şopa wî me 'eqîdenameyê destxet, mewlûdeke destxet a nivco û sê helbestên wî yê Kurmancî bi dest xistin. Em ji hebûna mewlûda wî jî bi agahdariya kurê Korikî, Seyîd Ebdullah haydar bûn û di pirtûkxaneyê malbatê de me mewlûde jî peyde kir. Mixabin em negihîştin destxetên resen ê helbestan lê me metnê îstînsaxkirî yê helbestan bi dest xistin.

Biqasî ku em dizanin ji xebata¹ Zeynelabidîn Zinar a ku li ser 'eqîdename û helbestên Korikî kirî û çend gotarên² ku behsa Korikî û berhemên wî dikin pê ve tu xebateke akademîk an jî lêkolîneke bihûrgilî li ser Korikî û berhemên wî nehate kirin. Di vê xebatê de Korikî û berhemên wî hatiye danasîn û berfirehî jî kesayeta wî ya edebî hatiye nixandin. Berhema sereke û birêkûpek a Korikî 'eqîdenameya wî ye. Korikî bi 'eqîdenameya xwe hewl daye ku

1Zeynelabidîn Zinar cara pêşî di sala 2011an de li Stockholmê li Weşanxaneyê Pencînarê bi navê "Dîwançeya Xakî, Haza Hediyet'ul Îxwan fî 'Eqîdet'il Îman" xebatekî çap kiriyê lê heta niha belav nekiriyê. Pişt re heman xebat bi navê "Hediyet'ul-Îxwan fî Eqîdet'il-Îman, Dîwançeya Xakî" di sala 2017an de Weşanên Nureşanê de hatiye çapkirin.

2 Bnr. (Adak, 2012: 465-485); (Adak, 2017: 59-64); (Adak, 2019: 264); (Karaman, 2019: 38-40).

berevaniya dînê Îslamê bike; Ehmedê Xanî ji xwe re kiriye mînak û bûye şopînerê tradîsyona ‘eqîdenûsiyê. Çawa ku di sebebê te’lîfê de jî diyar kiriye wî jî wekî pêşengên xwe xwestiye ku gelê wî bi zimanê xwe ferî baweriya xwe bibe. Berhema xwe bi zimanekî zelal, sade û herikbar nivîsiye. Di mewlûdnameya xwe de jî daye pey şopa Melayê Bateyî lê neqedandiye. Di xezela ku nivîsiye de bandora Cizîrî xuya ye. Du medhiyeyên ku ji aliyê edebî ve astbilind jî ji bo şêxê xwe Şêx Seydayê Cizîrî nivîsiye. Em hêvî dikin ku Xakî bi berhemên li ber dest û yên ku dê bên bidestxistin di tarîxa edebiyata Kurdî de piştî vê xebatê û xebatên ku di dahatuyê de dê li ser bên kirin cihê xwe bigire û qedrê wî bê zanîn.

1. Jiyana Şêx Qutbeddînê Korikî

Şêx Qutbeddînê Korikî ji aliyê pêşiyên xwe ve seyîd e û malbata wî bi navê “Bûbê Kal” tê naskirin. Ev malbat di nav Kurdan de navdar, qedirbilind û bibandor e. Navê bavê Şêx Qutbeddîn, Mele Brahîm; navê diya wî Dirê (Durre) ye. Dirê Xanim jî neseben digihîje şêxên Geylanî yên Girêşîrî. Mele Brahîm her çend xelîfetiya Neqşebendîtiyê standibe jî zêdetir bi meletiyê tê naskirin. Lewra temenê xwe bi meletî û dersdariyê borandiye. Mele Brahîm xwediyê çar kur û du keçan e. Kurên wî Mele ‘Ebdulkerîm, Mele Mihemmed Emîn, Mele Bawedîn (Bahaeddîn) û kurê herî biçûk Şêx Qutbeddîn e. Şêx Qutbeddîn (Yıldız) di sala 1916an de li gundê Korikê ku vêga taxeke Batmanê ye çêbûye.

Şêx Qutbeddîn berî ku Elmedîna di bin avê de bimîne li dibistana fermî xwendiyê lê ne diyar e ku heta kîjan astê xwendiyê.³ Li bal bavê xwe dest bi xwendina medreseyê kiriye û heta ew birine leşkeriyê jî xwendina xwe li bal bavê xwe domandiye. Dema Şêx Qutbeddîn li leşkeriyê bûye, bavê wî Mele Brahîm wefat kiriye. Piştî vegeerê di şûna bavê xwe de meletiya Korikê kiriye û ji bo xwendina ‘Erebî çûye gundê Tilmercê (girêdayî navçeya Bişêriyê ye) bal kekê xwe Mele ‘Ebdulkerîm. Li gundê Tilmizê (girêdayî navçeya Bişêriyê ye) jî li bal Mele Hesênê Tilmizî⁴ xwendina xwe domandiye. Piştî wefata Mele Hesênê Tilmizî jî vê carê berê xwe daye gundê Basorkê û li bal Mele Fexredînê Batmanî⁵ xwendina medreseyê domandiye. Seyîd Qutbeddîn û Mele Fexredînê Batmanî berê xwe dane Cizîra Botan bi zor û zehmetî xwe gihandine Şêx Seydayê Cizîrî, pê bawer kirine, li dergahê wî mane. Hem Seyîd Qutbeddînê Korikî hem jî Mele Fexredînê Batmanî îcazeya şêxîtiyê ji Şêx Seyda wergirtine (Ünalın, 2009: 357). Bêguman Şêx Seydayê Cizîrî bandoreke mezin li jiyana Şêx Qutbeddîn kiriye û piştî ku bûye dildarekî dergahê Şêx Seyda heta ku îcazeya medreseyê standiyê întisabî wî kiriye. Destûrnameya medreseyê (Cezerî, 2015: 51) ya Şêx Qutbeddîn di sala hicrî ya 1375an (m.1955) de bi îmzeyê Şêx Seydayê Cizîrî û Seyîd ‘Eliyê Findikî hatiye amadekirin û pesendkirin. Korikî îcazeya terîqeta Neqşebendîtiyê (Cezerî, 2015: 222) jî dîsa ji Şêx Seyda di

3 Ev agahî ji aliyê kurê biçûk ê Şêx Qutbeddîn, Seyîd ‘Ebdullah hatiye dayin.

4 Mele Hesênê Tilmizî li derdora Batmanê kesayetekî ku di warê ilmê de xwedî otorîte bû. Li gundê Tilmizê meletî û muderisiyê kiriye.

5 Mele Fexreddînê (Yıldız) ‘Ernasî an Batmanî. Ji ber ku jiyana û xizmetên xwe li Batmanê domandiye bêtir bi nîsbeta “Batmanî” tê nasîn. Di çardeh saliya xwe de ji bo xwendinê hatiye bal Mele Hesênê Tilmizî û îcazeya xwe ya ilmî jê standiyê. Li mizgefta Ulu Camî ya Batmanê meletî-xetîbî kiriye. Ji Şêx Seydayê Cizîrî di sala 1955an de xelîfetî standiyê. Xebatên xwe yên îrsadê li mizgefta Hecî Şîrîn a li Batmanê domandiye. Di warê ziman û edebiyata ‘Erebî de gelek berhemên wî hene. Di sala 1972yan de li Batmanê wefat kiriye.

sala hicrî ya 1378an (m.1959) de, destûrnameya *Delailu'l-Xeyratê*⁶ jî di sala 1383yan (m.1963) de wergirtiye.

Şêx Qutbeddîn mirovekî hişyar, xwedî berpirsiyarî û ji derdora xwe haydar bûye. ‘İlmê xwe di riya xizmeta gelê xwe de bi kar aniye û xwe jî gelê xwe dûr nekiriye. Korikî piştî wefata bavê xwe pêşî li gundê xwe pişt re jî li navenda Batmanê di Mizgefta Yıldızê -ya ku wî bixwe ava kiriye- de bi usûla medreseyê dersên xwe domandiye. Di serî de endamên malbatê, xizmên xwe û pişt re jî gelek feqî perwerde kirine û îcazeya ‘ilmî daye hin ji van kesan. Ji bilî feqiyên herêmê ji deverên din (Elezîz, Semsûr, Konya hwd.) jî bi mebesta xwendinê gelek kesan qesda Şêx Qutbeddîn kirine. Korikî jî bo îrşada dîn û terîqetê li herêmê geriyaye. Nemaze li bajarê Wanê navçeya Ozalpê û li gundên derdora navçeyê yên bi navê Mele Hesena Jorî, Mele Hesena Xwarî, Keşîşa Jêr û Keşîşa Jorî û hin gundên din îrşada terîqetê kiriye.

Korikî Kurdî, ‘Erebî, hinek Farisî û pir kêr jî Tirkî zaniye. Xutbeyên xwe jî ber ku Kurdî qedexa bû nikariye bixwîne lê belê tu carî bi Tirkî jî nexwendiyê. Zeynelabidîn Zinar di bîranîneke xwe de wiha behsa vê rewşê dike: “*Rojekê Şêx Qutbedîn gote min: Birazî va ye diyanetê emir kiriye ku xutbeya roja inê bi zimanê tirkî were xwendin, ez jî bi tirkî nizanim û zarûkên min jî li xwendinê ne. Tu rojên înan were li mizgeftê xutbe bixwîne, yên mayî ez dikarim bimeşînim. Piştî wê gotina Şêxê gorbihîşt, min demek dirêj di rojên înan de xutbe li mizgefta wî xwend heta kurê wî gorbihîşt Seyid ‘Umer xwendina xwe kuta kir û hat Êlihê*” (Korikî, 2017: 6). Korikî, wek mirovekî alim gelekî girîngiyê daye ilm û xwendinê. Nîşaneya vê ew e ku di mercên zehmet ên siyasî de dest ji dana dersê bernadeye, gelek feqî û mele perwerde kirine. A herî girîng jî ew e ku li kêleka perwerdeya medreseyê hemû zarokên xwe di xwendingehên fermî de jî daye xwendin. Korikî, digel aliyê xwe yê ilmî û tesewîfî her weha kesayetekî xwedî berhem e jî. Korikî, her çend di demeke ku mercên wê ji aliyê siyasî ve rê li ber xebatên dînî û çandî girtibe jiya be jî, dîsa jî di nav tevgereke ilmî de bûye û bi berhemên ku bi zimanê gelê xwe nivîsiye hewl daye ku xizmeta civaka xwe bike. Di rewşeke wiha astengdar de hem xwendina xwe ya medreseyê domandiye heta ku qedandiye û destûrnameya ilmî û terîqetê bi dest xistiye hem jî vegeriyaye welatê xwe heta ku çûye dilovaniya Xwedê li gund û bajaran xizmet û teblîxa gelê xwe kiriye.

Çar kur û du keçên Şêx Qutbeddîn Korikî hene. Navên kurên wî bi rêzê Fexredîn, ‘Umer, ‘Elî û ‘Ebdullah e. Navên keçên wî Marya û Cemîle ne. Korikî di sala 1979an û 63 saliya xwe de li Batmanê çûye ber dilovaniya Xwedê û li kêleka bavê xwe Mele Brahîm hatiye veşartin.

2. Berhemên Şêx Qutbeddînê Korikî⁷

Şêx Qutbeddînê Korikî li gorî lêkolîn û agahiyên ku li ber dest li pişt xwe bi Kurdî ‘eqîdenameyeke menzûm, sê helbest û mewlûdnameyeke neqediyayî; bi Erebbî jî hin qesîde û menqibeyeke (Cezerî, 2015: 100) der barê Şêx Seyda de hiştiye. Dîsa li gorî agahiyên li ber dest di pirtûkxaneya Korikî ya taybet de gelek pirtûkên destxet hebûne lê belê di dema

6 Mecmûaya selewatan a ku ji aliyê Şêx Muhammed b. Silêman el-Cezûlî (w.870/1465) ve hatiye berhevkirin. Bnr. (Uludağ, 1994: 113-114).

7 Ev beş digel agahiyên tezê bi hin agahiyên nû hatiye zêdekirin.

derbeya leşkerî de ji ber xetereya ku bên girtin ew pirtûk di bin axê de hatine veşartin û careke din nehatine dîtin.⁸ Di vê beşê tenê li ser berhemên Kurdî dê bê rawestan.

2.1. 'Eqîdename: Hazîhî Hediyyetu'l-Îxwan fi 'Eqîdetî'l-Îman⁹

Berhema bi navê *Hazîhî Hediyyetu'l-Îxwan fi 'Eqîdetî'l-Îmana* Şêx Qutbeddînê Korikî mîna keke cureya 'eqîdenameyê ye. Berhem bi destxeta Mele Celaleddîn¹⁰ hatiye îstînsaxkirin û vêga di pirtûkxaneyê malbatê de ye. Bêguman berhema wî ya herî girîng 'eqîdenameya wî ye û hêjayî lêkolînê ye. Şêx Qutbeddînê Korikî, armanca nivîsîna 'eqîdenameya xwe di destpêka berhemê de diyar kiriye. Armanca wî ya sereke ew e ku gelê wî "riknên îman û Îslamê" bi awayekî baş bizanin û bi wan emel bikin. Vê mebesta xwe wiha diyar kiriye:

Muheqqeq bizan dîn û îmanê wan
Ku kamil dibîtin yeqîn bêguman

Yeqîn rukn û îman û Îslam(i) me
Li ser me temaman bizan lazim e (Korikî, 'Eqîdeya Îmanê, r. 7)

Armanca din jî ew e ku wekî 'eqîdenûsê edebiyata Kurdî yê yekem Ehmedê Xanî berhema xwe bi mebesta fêrkirina dînê Îslamê bi Kurmancî ji bo zarokên gelê xwe nivîsiye. Ev armanc jî malikên jêrîn dikare bê fêmkirin:

Ku nezm kim ji bo van biçûkê 'ezîz
Rehet be li ser wan hîfîz kin temîz

Xwe hîn kin rewa kin bi emrê Xuda
Yeqîn wacib e her li ser bav û da

Li dû wan welîy yû weşî ey 'ezîz
Ku te'lîma zarwan bikin ew temîz (Korikî, 'Eqîdeya Îmanê, r. 7)

Her çiqas mebesta sereke, fêrkirina zarokan be jî Korikî bala mezinan jî dikişîne ku sistî nekînin û bi van riknan emel bikin:

Eger çî me gotî ji bo zaruwan
Lê qeşda me 'am e heta kamilan

Çî mêr bin çî jin bin 'emel pê bikin
Ji vir pê de êdî ku sistî nekin (Korikî, 'Eqîdeya Îmanê, r. 7)

Her çiqas mijara sereke ya cureya 'eqîdenameyan "riknên îmanê" bin jî di hin berhemên de behsa şertên Îslamê û çendîn mijarên din jî tê kirin. Di menzûmeya Korikî de jî mijara sereke riknên îman û şertên Îslamê ne. Li kêleka van hin agahiyên din jî hene. Berhem ji beşa destpêkê, beşa sereke û encamê, bi beş û binbeşan tevahî ji pazdeh beşan pêk tê. Şêx

8 Ev agahî ji hêla kurê biçûk ê Şêx Qutbeddîn, Seyîd 'Ebdullah ve hatine dayîn.

9 Ji bo agahiyên berfireh ên di heqê vê berhemê de li xebata mastirê dikare bê nihêrtin: (Numan Yurt, "Eqîdenameyê Menzûm: *Hazîhî Hediyyetu'l-Îxwan fi 'Eqîdetî'l-Îman* a Şêx Qutbeddînê Korikî", (Teza Lîsansa Bilind, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yên li Tirkîyeyê Şaxa Makezanîsta Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn 2019).

10 Celal Yıldız. Biraziyê Şêx Qutbeddînê Korikî û kurê Mele Bawedîn e.

Qutbeddînê Korikî jî bûye şopînerê Ehmedê Xanî û ‘eqîdenameya xwe bi teşeya mesnewiyê bi behra muteqarib a “Fe‘ûlun, fe‘ûlun, fe‘ûlun, fe‘ûl” nivîsiye. Korikî ‘erûzê bi awayekî serkeftî bi kar aniyê. Nimûneyek ji malikên ‘eqîdenameyê ji bo bikaranîna ‘erûzê:

Fe‘û lun fe‘û lun fe‘û lun fe‘ûl

Şukur bo / te ya Reb / Xudaê / Kerîm

Muşerref / te kir min / bi dînê / qewîm (Korikî, ‘Eqîdeya Îmanê, r. 1)

2.2. Mewlûdname

Korikî mewlûdnameyek bi destxeta xwe nivîsiye lê belê neqadandiye.¹¹ Mewlûd, peyveke ‘Erebî ye û di ferhengê de tê wateya “cîh û dema jidayikbûnê.” Mewlûdname ew metnên dînî-edebî ne ku bi Cenabê Pêxember re têkildar in. Di huner û edebiyata Îslamî de ji merasimên ku ji bo salvegera jidayikbûna Cenabê Pêxember tên kirin re tê gotin û navê wan berhemên hevpar e ku bi mebesta li van merasiman bîn xwendin hatine nivîsîn (Özel, 2004).

Mewlûdnûsî di edebiyatên gelên Misilman de bûye kevneşopiyek. Di tarîxa edebiyata Kurdî de bi qasî tê zanîn cara yekem Mela Huseynê Bateyî di vî warî de berhemek nivîsiye. Melayê Bateyî bi vê berhema xwe di edebiyata Kurdî de bûye pêşengê cureya mewlûdnameyê. Nivîskarên ku ji Bateyî vir de mewlûdnameyan nivîsîne dane pey şopa wî. Ev berhem di medreseyên Kurdîstanê de jî hatine xwendin û niha jî di nav civaka Kurdan de girîngî û rêzeke mezin ji xwendina mewlûdê re heye. Mela Mehmûdê Bayezîdî jî di berhema xwe ya ku li ser rewresmên Kurdan nivîsiye de amaje bi vê adetê dike û dibêje: *Ew jî mewlûd didine xwendin* (Bayezîdî, 2010: 66).

Mewlûdnameya Korikî, ji 85 malikan pêk tê û bi teşeya mesnewiyê, bi qalibê ‘erûzê yê behra remel “Fa’îlatun Fa’îlatun Fa’îlun”ê hatiye honan. Malika destpêkê û ya dawî ya mewlûdê wiha ye:

Hemd û şukur hem şenaê bê ‘eded

Roj û şeva daîm j’bo Rebbê Şemed (Korikî, Mewlûd, r. 1)

Ref’et û ta’et hidayet bûn yeqîn

Hem se’adet hem şefa’et in çunîn (Korikî, Mewlûd, r. 11)

Heke di edebiyata Kurdî ya klasîk de wek pêşengê cureya mewlûdnameyê berhema Mele Huseynê Bateyî esas bê girtin û digel nivcomayîna mewlûda Korikî berawirdiyek bê kirin encamên wiha dertên holê:

Korikî jî wekî Bateyî mewlûdnameya xwe bi heman qalibê erûzê nivîsiye. Mewlûdnameya Bateyî ji nozdeh beşan pêk tê (Bateyî, 2012: 5). Korikî mewlûdnameya xwe dabeş nekiriye. Di şûna dabeşkirinê de mijar di nav malikan de honandine. Bateyî bi navê “*Hemdê Xwedê*” beşa destpêkê nivîsiye. Korikî di destpêkê de bê sernav di navbera malikên 1-14an de “Hemd û sena”yê ji Xwedê re kiriye. Bateyî bi navê “*Pesnê Pêxember*” beşek terxan kiriye. Korikî di navbera malikên 15-28an de “*Pesnê Resûlê Xwedê (s.x.l.)*” daye. Bateyî bi navê “*Xêra Xwendina Mewlûdê*” beşek nivîsiye. Korikî di navbera malikên 29-77an de behsa “*Xêra xwendin û dana mewlûdê*” kiriye. Bateyî bi navê “*Afîrandina Nûra*

11 Vê agahiyê kurê Şêx Qutbeddîn, Seyîd ‘Elî daye me.

Pêxember” beşek nivîsiye. Korikî jî bê sernav di navbera malikên 78-85an de dest bi mijara “Afirandina Cenabê Pêxember” kiriye û berhem li vir bi dawî bûye. Bateyî di malika dawî ya her beşê de malika jêrîn dubare kiriye:

Ger divêtin hûn ji narî bin necat
Bi ‘eşq û şewqek hûn bibêjin: es-selat (Bateyî, Mewlûd, r. 40)

Korikî her çiqas berhema xwe dabeş nekiribe jî di dawiya her beşê de dubareya li jêrîn nivîsiye:

Ger dixwazin wan cennatê ‘aliyat
Pur bixunin ser Muḥemmed eş-şelat (Korikî, Mewlûd, r. 3)

2.3. Helbestên Wî

Wekî ku me berê jî behs kiribû di pirtûkxaneyê Şêx Qutbeddînê Korikî ya taybet de gelek pirtûkên destxet hebûne û em texmîn dikin ku di nav van de dê hin helbestên din ên Korikî hebin. Mixabin em gihîştin tenê sê helbestên Korikî yê Kurmancî. Em dixwazin li vir bi kurtî li ser şikl û cûreyên van helbestan rawestî û di vî warî de agahîyan bidin.

2.3.1. Şikl û Cûreyên Helbestan

Helbesta Yekem: Ev helbest bi terzê xezela musemmetê hatiye nivîsîn û ji 12 malikan pêk tê. “*Xezela musemmet cureyek ji xezelê ye û hemû taybetmendiyên xezelê di xwe de dehewîne. Lê di xezelên musemmet de beytên xezelê di nav xwe de jî bi serwa ne ku dema mirov wan serwayan li bin hev bîn rêz bike murebbayek derdikeve meydanê*” (Adak, 2014: 416). Wezna xezelê “Mustef ‘ilun Mustef ‘ilun Mustef ‘ilun Mustef ‘ilun” (recez) e. Malika yekem û ya dawî ya xezela Korikî:

Min dî bi xef weqta seher selwa şepal zêrînkemer
Meşya di burcê hate der ker kir dilim ev rengciger

Şehzadeya nazîkqeba hatî bi lez teşbîhi ba
Go: **Xakîyîm** şed merheba qewlen feşîhen mu‘teber (Korikî, Mîn Kelamî’l, r. 1-4)

Helbesta Duyem û Sêyem: Her du helbestên din li ser pesnê Şêx Muḥemmed Se‘îdê Cizîrî ne û bi teşeya muxemmesa mutekerrîr hatine nivîsîn. Wateya eslî ya muxemmesê “tiştên ku pêncîne, pênc koşeyî” ye. Wek têgeheke edebiyatê, navê wê şiklê nezmê ye ku ji bendên pênc rist pêk tê. Ristên dawî yê bendan ku wekî hev bê dubarekirin ji vî cûreyê muxemmesan re “muxemmesa mutekerrîr”, neyê dubarekirin “muxemmesa muzdewîc” tê gotin (Saraç, 2015: 123). “*Di şeweya muxemmesa mutekerrîr de her pênc misrayên benda yekem hemserwa ne, yanî benda yekem muserre’ e. Di bendên dî de her çar misrayên pêşî bi awayên cuda hemserwa ne, misrayên dawî jî dubareya misraya dawî ya benda yekem e. Ev şewe dibe “muxemmesa mutekerrîra kit a asayî.”* (Adak, 2019: 412-413). Korikî her du helbestan jî bi qalibê ‘erûzê (behra remel) yê “Fa‘ilatun Fa‘ilatun Fa‘ilatun Fa‘ilun”ê honaye. Benda yekem û ya dawî ya muxemmesa ku ji heft bendan pêk tê:

‘Îd e û newroz mubarek bit li te Şahê Se‘îd
Şed tehiyyat û selamê Xaliqê ‘Erşê Mecîd

Mislê baranê bibarin kulle weqtin bi'ş-şedîd¹²
Da'efe'l-lahû muða'ef¹³ ew li ser Seyda Se'îd
Murşidê min rehberê min el-eman Şahê Se'îd (Korikî, Hazî Qesîdetu, r. 12)

Ateşê û şewq û muhebbet fi'q-çemîrî¹⁴ bûn herîn
Dağ û derdê dil gedar in jê dizên her ab û xwîn
Sail e her dem li dergah Qutbuddînê pir muhîn¹⁵
Mehderek bo wî bibexşe 'inde fexri'l-murselîn¹⁶
Seyyidê min rehberê min el eman Şahê Se'îd (Korikî, Hazî Qesîdetu, r. 15)

Benda yekem û ya dawî ya muxemmesa ku ji 11 bendan pêk tê:

Min heye şahek ji şeyxan pur wefadar û kemal
Aşifê textê zeman e ew ji bo ehlê dila
'Alimê memlû' ji 'ilmê axiz e j'nûra Celal
Menbe'a ava heyat e ew ji bona waşila
Înnehu durrun ferîdun amir e b'emrê Xuda¹⁷ (Korikî, Hazî Ma Qale, r. 5)

Qutbê dehra me ye Şeyda ew 'ezîzê Mişr û Şam
Dîn û mecnûn mîn hewahû şahîbê haze's-suûr
Bigre ewwel tu ji ewwel summe's-şanî we's-selam
Edatu't-te'rîfî edxîl îsmê nazim bû zuhûr
Înnehu durrun ferîdun amir e b'emre Xuda (Korikî, Hazî Ma Qale, r. 11)

3. Kesayetiya Wî ya Edebî¹⁸

3.1. Şexsên ku Bandor li Şêx Qutbeddînê Korikî Kirine

Piraniya helbestvanên klasîk çî ji aliyê edebî ve çî jî ji aliyê alema xwe ya derûnî ve be di nivîsîna berhemên xwe de hin kesayetiyên navdar ji xwe re kirine rêber û ew şopandine. Çawa ji aliyê şikl û naverokê ve berhem hatibin dubarekirin herwiha jî ji aliyê şewazê ve jî hatine teqlîdkirin. Dibe ku sedema vê bandorê tenê ne ji aliyê edebî ve, ji têkiliyên şexsî be jî. Di jîyan û berhemên Şêx Qutbeddînê Korikî de em rastî bandora hin kesayetiyên girîng ên dîmî yan jî dîmî-edebî hatin. Nemaze di berhemên Korikî de bandor û şopên gelek helbestvan û berhemên wan ên sereke tên dîtin. Ciyawaziyeke Xakî ew e ku ji helbestvanên cihê û berhemên cihê parçeyan wergirtiye û bi awayekî têkel di helbesta xwe de honaye. Di vê beşê de li gorî kronolojiya tarîxî behsa bandora hin kesayetên girîng û berhemên wan li ser kesayetî û berhemên Korikî hatiye kirin.

12 Wekî baranê bibare "her dem wiha bişid".

13 Xwedê zêde bike.

14 Di dilê min de.

15 Parsek e her dem li dergah Qutbeddînê pir "kêm, biçûk, qels."

16 Li cem fexrê pêxemberan wate, Resûlullah.

17 Ew durr e, yekî tenê ye, bi emrê Xweda emir dike.

18 Di vê beşê de hin agahiyên nû li agahiyên teze hatine zêdekirin.

3.1.1. Mela Ehmedê Cizîrî

Edebiyata Kurdî ya klasîk di serdema mîrektiyan de di asta herî bilind de ye û gelekî berhemdar e. Melayê Cizîrî jî di vê atmosfera gunçaw de jiyaye, bûye mamoste û pêşengê edebiyata Kurdî ya klasîk. Cizîrî li gelek helbestvan an peyrewên xwe bandor kiriye. Korikî jî di bin bandora wî de maye û nezîreyeke ku ji aliyê teşe, kêş û şêwazê ve dişibihe xezela Melayê Cizîrî (Cizîrî, 2013: 292-294) nivîsiye. Malika yekem û ya dawî ya xezela Cizîrî:

Xelko li min kin şîretê ew dilbera zêrînkemer
Min dî di halê xefletê hate der ji bircê wek qemer

Zahir dibêjim pendîgir da dil nedî zulfa herîr
Şubhê Melê dimînî esîr guhderê qewlê mu'teber

Malika yekem û ya dawî ya xezela Korikî jî wiha dest pê dike:

Min dî bi xef weqta seher selwa şepal zêrînkemer
Meşya di burcê hate der ker kir dilim ev rengçiger

Şehzadeya nazîqçeba hatî bi lez teşbîhi ba

Go: Xakîyim şed merheba qewlen feşîhen mu'teber (Korikî, Mîn Kelamî, r. 1-4)

Korikî jî wekî Cizîrî xezela xwe bi qalibê 'erûzê yê behra recez bi "Mustef 'ilun Mustef 'ilun Mustef 'ilun Mustef 'ilun"ê honaye. Korikî dîsa xezela Melayê Cizîrî ya jêrîn ji xwe re mînak:

Êd e û her kes ji dîdara te lê pîroz e 'îd
Ez tinê mehrûmê dîdar im bi sed menzil be'îd

Dergehê lutfâ te xanim ma li mehrûman vebî
Inne kelben basiten dehren zira'en bi'l-wesîd

Er bi kuştî wer bi hiştin emr û fermana te bit
Ahmed 'ebdun reqîqun waqifun beyne'l-'ebîd (Cizîrî, Dîwan, r. 282-284)

Korikî di muxemmesa xwe ya jêrîn de hem hin komepeyv û ristan ji xezela Cizîrî wergirtiye û hem jî bi heman weznê wate, "Fa'ilatun Fa'ilatun Fa'ilatun Fa'ilun"ê nivîsiye:

Êd e û her kes muferreḥ ez tenê bê çare bûm
Karê 'alem 'îş û 'îşret karê min ḥuzn û humûm
Rûreşê şerma gunah im lew ji ḥedret dûr(i) bûm
Raciye lutfâ te şahim ez di zenban gerq(i) bûm
Seyyidê min rehberê min el eman Şahê Se'îd (Korikî, Hazî Qesîdetu, r. 12)

Ya Se'îden, Ya Se'îden Ya Se'îden Ya Se'îd
Înnî kelbun basiṭun dehren zira'ey bi'l-wesîd¹⁹
Ente quṭbun ente ferdun ente şemsun ez 'ebîd²⁰
Înnenî 'ebdun zaîfun waqifun beyne'l-'ebîd²¹

19 Îqtîbas ji ayeta Kehf/18. Ez ew kûçik im ku piyê xwe li devê deriyê te dirêjkirî sekinî me.
20 Tu qutb î, yekî tenê yî, roj î; ez bendeyê te me.

Murşidê min rehberê min el eman Şahê Se îd (Korikî, Hazî Qesîdetu, r. 14)

Bi giştî ji van helbestên ku hatine dayîn û ji gelek parçeyên biçûk ên ji wergirtinên dîwana Cizîrî jî diyar e ku Nîşanî çiqas bandoreke bihêz li Xakî kiriye.

3.1.2. Ehmedê Xanî

Ehmedê Xanî di tarîxa edebiyata Kurdî de kesayetiyekî gelekî girîng e ku bandoreke xurt li peyrewên xwe kiriye. Tenê ne ji aliyê ramanên xwe ve her wiha ji aliyê taybetmendiyên berhemnûsiya xwe ve jî bûye pêşeng û mînak. Bi qasî ku tê zanîn destpêkerê ‘eqîdenûsiya Kurdî ye û yê din hemû li ser şopa wî ne. Dikare bê gotin ku ‘*Eqîdeya Îmanê* ya Xanî fihriste ye ji bo ‘eqîdenûsên peyrewên xwe. ‘Eqîdenameya Xanî bi sedsalan di medreseyan Kurdan de wek pirtûkeke dersê hatiye xwendin û jiberkirin (Çiçek, 2009: 47). ‘Eqîdenûsên li pey wî ji berê heta bi roja me hem ji aliyê naverokê ve hem jî ji aliyê ziman, teşe û şewazê ve Xanî şopandine. Şêx Qutbeddînê Korikî jî ji van şopîneran yek e. Di ‘eqîdenameya Korikî de hem ji aliyê honana mijar û şewazê ve hem jî ji aliyê teşeyê ve rêçên Xanî tên ditîn. Korikî wekî Xanî ‘eqîdenameya xwe bi heman teşe û qalibê ‘erûzê tefileyên “Fe‘ulun fe‘ulun fe‘ulun fe‘ulun”ê nivîsiye. Ji bo mînak Xanî wiha nivîsiye:

Li wî ra nebûrîne weqt û zeman
Ne sal û ne meh û ne hîn û ne an (Xanî, ‘Eqîdeya Îmanê, r. 70)

Korikî her du ristên li jêr jî bi şewaza Xanî honaye:

Di her sal û mah û we şehr û we an
Di her hîn û lehze zeman û mekan (Korikî, ‘Eqîdeya Îmanê, r. 4)

Ehmedê Xanî di ‘*Eqîdeya Îmanê* de mijara sifetên subutî yê Xwedê wiha dide:

Sifatê di seb‘e ji bo Zu‘l-Celal
Bizan heft in ey ‘arifê purkemal

Xweşî, Şîn û Zanîn û Vîn û Kalam
Bihîstin digel Dîtinê bûn tamam (Xanî, ‘Eqîdeya Îmanê, r. 73)

Korikî di ‘eqîdenameyê de bi malika jêrîn dest bi sifetên Xwedê yê subutî dike. Bi şewaza Xanî bi termînolojiyê Kurdî van sifetan rêz dike:

Şifatê kemalî hene j’bo Xuda
Ji wan heft qedîm in jê nabin cuda (Korikî, ‘Eqîdeya Îmanê, r. 9)

Sifetên Xwedê yê subutî ku Xanî di ‘*Eqîdeya Îmanê* de bi termînolojiya Kurdî nivîsiye û ya Korikî ku di ‘eqîdenameya xwe de rêz kiriye bi vî şiklî ye:

Navlêkirina Xanî

1. Xweşî
2. Şîn
3. Zanîn
4. Vîn

Navlêkirina Korikî

- Saxî
- Quwwet
- Zanîn
- Vîn

5. Kelam	Xeberdan
6. Bihîstin	Bihîstin
7. Dîtin	Dîtin

3.1.3. Mela Huseynê Bateyî

Kesayetiyekî din ê girîng ku bandor li peyrewên xwe kiriye Mela Huseynê Bateyî ye. Bateyî nûnerekî dînî-edebî yê edebiyata Kurdî ye û bi berhema xwe ya cureya mewlûdnameyê bûye mînak ji bo peyrewên xwe. Wekî gelek mewlûdnûsên Kurd, Şêx Qutbeddînê Korikî jî Bateyî ji xwe re kiriye mînak û hem di ‘eqîdename û hem jî di mewlûda xwe de ji *Mewlûda* wî sûd wergirtiye. Ji bo nimûne Bateyî di *Mewlûda* xwe de di beşa Întiqala Nûra Pêxember de pêşiyên Muhemmed (s.x.l.) rêz dike:

Jêrê ‘Ednan ta bi ‘Ebdullah guhist
Bîst û yek bab in hemî rast û durist

Silsila wî ta bi Adem da û bab
Pêkve dê biçne beheştê bê hîsab (Bateyî, *Mewlûd*, r. 30-32)

Korikî jî di ‘eqîdenameyê de di binbeşa *Fî Mebheşî Neslihî We Be ‘dî Ewşafîhî* de wekî Bateyî pêşiyên Cenabê Pêxember (s.x.l.) rêz dike:

Ebî Me‘dî ‘Ednan tamam tu bizan
Biçin cennetê bê hîsab û mîzan

Evan bîst û yek bavê min gotine
Yeqîn ke muheqqeq xîlaf tê tune (Korikî, ‘Eqîdeya Îmanê, r. 13)

Şêx Qutbeddînê Korikî di mewlûda xwe de jî Bateyî ji xwe re kiriye mînak. Ji bo nimûne Bateyî di beşa *Hemdê Xwedê* de wiha gotiye:

Ew Xwedayê bènazîr û Zu‘l-celal
Bêmîsal û bêheval û bêzewal (Bateyî, *Mewlûd*, r. 10)

Korikî malika jêrîn bi şewaza Bateyî honaye:

Ew Xudaê bêzewal û bêwezîr
Bênezîr û bêmîsal û bê‘eşîr (Korikî, *Mewlûd*, r. 1)

Bateyî di dawîya her beşê de malika jêrîn dubare kiriye:

Ger divêtin hûn ji narî bin necat
Bi ‘eşq û şewqek hûn bibêjin: es-selat (Bateyî, *Mewlûd*, r. 11)

Malika dubareyê ya Korikî jî wiha ye:

Ger dixwazin wan cennatê ‘aliyat
Pur bixwunin ser Muhemmed eş-şelat (Korikî, *Mewlûd*, r. 3)

Malikên her du berheman jî bi qalibê ‘erûzê yê “Fa’ilatun Fa’ilatun Fa’ilun”ê hatine ristîn. Gelek mînakên din dikare bê dayîn lê belê tenê ji van taybetmendiyên hevpar jî diyar e ku Korikî daye pey şopa Bateyî.

3.1.4. Mela Xelîlê Sêrtî

Mela Xelîlê Sêrtî ku bi mexlesa “Şewqî” tê zanîn kesayatiyekî girîng û xwedî berhem ê edebiyata Kurdî ya klasîk e. Berhema wî ya bi navê *Nehcu’l-Enamê* ku li ser ‘eqaîd û exlaqê hatiye nivîsîn nimûneyeke edebiyata dînî ye û di medreseyên Kurdistan de ji bo perwerdehiya xwendekaran wek pirtûka dersê hatiye bikaranîn. Korîkî çawa ku ji Xanî sûd wergirtiye her wiha di ‘eqîdenameya wî de şopên Mela Xelîlê Sêrtî jî tên dîtin. Ji bo nimûne Mela Xelîlê Sêrtî di *Nehcu’l-Enamê*, *Behsa Rîsaletê* de wiha gotiye:

Ji nesla Qureyş e ji tuxmê ‘Ereb
Nubuwwet di sala çilî dayê Reb

Ji Mekkê ku balî Medîne ve çû
Li wê deh buwar in ji dinyayê çû (Sêrtî, *Nehcu’l-Enam*, r. 24-25)

Korîkî jî di beşa *Fî Mebhêşî Neslîhî We Be’dî Ewşafîhî* de wiha behsa wesfên Cenabê Pêxember (s.x.l.) kiriye:

Ji nesla Qureyş e we Haşim hebîb
Bi eşlen ‘Ereb tu bizan ey lebîb

Ji Mekkê bi balê Medîne ve çû
Li wê der wefat kir ji dunyayê çû (Korîkî, ‘Eqîdeya Îmanê, r. 10-11)

Mela Xelîlê Sêrtî di *Behsa Şemalê Muhemmed* de wiha gotiye:

Ne reş bû sipîsorekî esmerî
Mudewwer bû wech û rihên enwerî

Bi roj û bi şev hem li pêş û li pêş
Wekî yek didî haşa inkâr û haş (Sêrtî, *Nehcu’l-Enam*, r. 25)

Korîkî jî dîsa di beşa *Fî Mebhêşî Neslîhî We Be’dî Ewşafîhî* de wiha behsa şemalê Cenabê Pêxember (s.x.l.) kiriye:

Ne reşkî qemer bû Şehê Enwerî
Ne kej bû sipîşorekî esmerî (Korîkî, ‘Eqîdeya Îmanê, r. 11)

Ji pêş û ji paş ve muheqqeq yeqîn
Weke hev didî wî Resûlê Emîn

Bi roj û bi şev hem di tarî yû nûr
Wekî yek didî wî Nebiyyê şebûr (Korîkî, ‘Eqîdeya Îmanê, r. 10)

Digel minakên ku me bi berawirdî dan gelekên din nîşaneyê bandora Şewqî li ser Korîkî ye.

3.1.5. Şêx Ebdurehmanê Aqtepî

Piştî serdema mîrektiyan wek mekan Aqtep ji bo edebiyata Kurdî ya klasîk bûye navend û nûnerên wî jî bûne danêrê ekoleke edebî. Bi giştî nûnerên ekola Aqtepîyan, nemaze jî Şêx Ebdurehmanê Aqtepî ku bi mexlesa “Rûhî” tê nasîn bandoreke bihêz li peyrewên xwe û

edebiyata Kurdî ya klasîk kiriye. “*Di nav nûnerên ekola Aqtepiyan de nemaze Şêx Ebdurehmanê Aqtepî bi reseniya berhem û şêwazeya xwe ya edebî xwedî cihekî taybet e*” (Adak, 2015). Du berhemên girîng ên Rûhî ku bi kurmançî nivîsiye hene: Rewdu’n-Neîm û Dîwan. Rûhî bi van her du berhemên xwe “*wek helbestvanekî dahêner bandor li gelek helbestvanên pey xwe kiriye.*” (Adak, 2017). Aqtepî jî piştî jiholêrabûna mîrektiyên Kurdan ji gelek edîbên Kurd re bûye mînak. Şêx Qutbeddînê Korikî di bin bandora Aqtepiyan de jî maye û di destpêka ‘eqîdenameya xwe de yan beşa ku “sebebê telîfê” aniye zimên de di rîstekê de wiha dibêje:

Wekî Şeyxê Aqtep me go çend kelim

Teberruk bibin em bi wan wesselam (Korikî, ‘Eqîdeya Îmanê, r. 2)

Di ‘eqîdenameyê de ne diyar e ku Korikî ji nûnerên ekola Aqtepiyan behsa kîjanî dike. Adak ji bo bandora Şêx Ebdurehmanê Aqtepî li ser Korikî wiha dibêje: “*Şêx Qutbedîn ji aliyê edebî ve li pey şopa Şêx Ebdurehmanê Aqtepî çûye. Lewra di vê berhema wî de bi terzê “Wekî Şeyxê Aqtep me go çend kelim...” îfadeyên wî hene.*” (Adak, 2012: 447). Zinar ji bo bandora Aqtepî li ser Korikî dibêje ku: *Şêx Qutbedîn, Şêx Ebdurehmanê Aqtepî bo xwe kiriye mînak û weha domandiye: Wekî Şeyxê Aqtep me go çend kelim...* (Korikî, 2017: 3) Ji bilî ‘eqîdenameyê dema li helbestên Korikî jî bê nihêrtin bi hêsanî dikare bê gotin ku di helbestên xwe de carinan ji hevok û peyvên helbestên curbicur ên Aqtepî sûd wergirtiye carinan ji hêla şêweyê ve Rûhî teqlîd kiriye. Korikî carinan jî ji xalên cuda yên helbestên Rûhî sûd wergirtiye di helbestekê de civandiye. Heke rîsta yekem a muxemmesa Korikî ya ku li ser pesnê Şêx Seyda nivîsiye li ber çav bê girtin dikare bê gotin ku ev Aqtepî, Şêx Ebdurehmanê Aqtepî ye:

Yan bi xwe Keşşaf û Sawî yan **Rûhiyê Şemsuddîn**²²

Şibhetê Tebrîz û Se‘dî ku li meydan bim beda

Ne tenê ‘aciz deîf e ev esîrê dilbirîn

Bel hezar şubhê Ferezdeq ew li meydan bûn geda

Înnehû durrun ferîdun amir e b’emre Xuda (Korikî, Hazî Ma Qale, r. 10)

Aqtepî wek alim û şêxekî Neqşebendî di helbestên xwe de bi pêsindarî behsa damezirînerê Neqşebendîtiyê, Şêx Bahaeddîn kiriye (Aslanoğlu, 2019). Ji bo nimûne di vê muxemmesa jêrîn de Aqtepî pesnê Şahê Neqşebend²³ daye û hawariya xwe gihandiyê:

Kelbê Şahê Neqşibend im; ta li dunya, zende me

Me‘dena cûd û sexa yî; ez, feqîr im, hewce me

Der-sulûkê rahê heq; ez, murxekî per-beste me

Bêhişê xemra gunah im, ‘asîyê şermende me

El-eman şahê mezin! Yexsîrê zencîra te me! (Aqtepî, Dîwan, r. 142)

Korikî jî bi heman şêweyê pesnê Şêx Seydayê Cizîrî daye. Muxemmesa Korikî ya ku bi rîsta “*Îde û newroz mubarek bit li te Şahê Se îd*” û muxemmesa din a ku bi rîsta “*Min heye şahek ji şeyxan pur wefadar û kemal*” dest pê dike ji aliyê mijar û şêweyê ve dişibihin

22 Nasnavê Şêx ‘Ebdurehmanê Aqtepî ye.

23 Hacı Muhemmed Bahauddîn el-Buxarî (j.718/1318- w.791/1389) Damezirînerê terîqeta Neqşebendîtiyê. Bnr. (Tanrikulu, 2016: 359)

muxemmesa Rûhî ya jorîn. Ji aliyê honana vegotinê ve jî bandora Rûhî li ser Korikî eşkere ye. Rûhî di helbestên xwe de girîngiyê mezîna daye aheng û melodyê. Wî di vê çarçoveyê de di gelek helbestan de neqerat bi kar anîne û cih daye hunera tekrîrê (Adak, 2017). Du nimûne ji berhemên Rûhî di heqê tekrîrê de:

Ya ‘Elîyya ya ‘Elîyya ya ‘Elîyya ya ‘Elî

Şod zî tîxî abîdared rûyê ‘alem muncelî (Axtepî, Dîwan, r. 48)

Huseyna Huseyna Huseyna Huseyn

Kuca Fatîme Murteza ‘eyne ‘eyn (Aqtepî, Rewdu’n-Ne‘îm, r. 283)

Korikî ji aliyê şeweyê jî di bin bandora Rûhî de maye. Bendek ji muxemmes û malîkek jî ji ‘eqîdenameya Korikî ku hunera tekrîrê bi şeweya Aqtepî bi kar aniye:

Ya Se‘îden, ya Se‘îden ya Se‘îden ya Se‘îd

Înnî kelbun basîţun dehren zira ‘ey bi’l-wesîd

Ente quţbun ente ferdun ente şemsun ez ‘ebîd

Înnenî ‘ebdun zaîfun waqîfun beyne’l-‘ebîd

Murşîdê min rehberê min el eman Şahê Se îd (Korikî, Hazî Qesîdetu, r.14)

Xudaya Xudaya Xudaya Xuda

Bi wî Ferdê Emced di weqtê me da (Korikî, ‘Eqîdeya Îmanê, r. 31)

Ji van mînanan jî diyar e ku Korikî, Rûhî teqlîd kiriye. Li gorî van agahiyan dikare bê gotin ku ev kes, Şêx Ebdurehmanê Aqtepî ye.

3.1.6. Şêx Muhammed Se‘îd Seyda Cizîrî

Şêx Muhammed Se‘îd Seyda yan Şêx Seyda ku bi leqeba “Emced” tê zanîn li devera Cizîrê kesayetiyekî girîng û xwedî dergah e. Dergahê Şêx Seyda ji aliyê silsileyê tesewîfî ve girêdayî dergahê Basretê ye û di sedsala XXan de li herêmê dergahekî zêde bibandor û berhemdar e. Dergahê Şêx Seyda li Cizîrê demeke dirêj bûye navendeke tesewîfî û li dora wî dergahî muhîteke edebî ava bûye. Di dergahê Şêx Seyda de li kêleka edebiyata tekyayê, lê ji wê zêdetir edebiyata dîwanê ya klasîk jî hebû. Li wir ew kesên ku ilmê medreseyê xwendibûn bi edebiyatê re meyildar bûn eleqeyê mezîna bi berhemên edebî nîşan didan (Adak, 2012: 465-485).

Şêx Seyda hem seydayê Korikî yê ilmî ye hem jî şêxê wî yê terîqetê ye û xelîfetî jî daye Şêx Qutbeddîn. Dergahê Şêx Seyda ji Şêx Qutbeddîn re bûye cihê cazîbeyê. Bandora Şêx Seyda li ser Korikî bi qenaeta me zêdetir ji aliyê me‘newî û ilmî ve ye. Korikî hem di çend cihên ‘eqîdenameyê de pesnê Şêx Seyda daye hem jî qesîdeyê bi ‘Erebî (Cezerî, 2015: 100) û du medhiyeyên ku tînan zanîn li ser nivîsiyê. Ji bilî helbestên Korikî nameyên ku Şêx Seyda ji Korikî re şandine (Cezerî, 2015: 191) jî tîkiliya Korikî û Şêx Seyda nîşan dide. Şêx Qutbeddîn ew ji xwe re wekî rêber, çavkaniya ilm û comerdîyê, xwedîyê halên pîr xerîb, ji dilê xwe re wekî tebîb, taca serê hemû alim, sofî û zahidan dibîne. Xuya ye ku Korikî hem ji aliyê alema xwe ya derûnî ve û hem jî ji aliyê atmosfera edebî ve zêde di bin bandora dergahê Şêx Seyda de maye. Der heqê bandora Şêx Seyda li ser Korikî de çend malîk ji ‘eqîdenameyê:

Xudaya Xudaya Xudaya Xuda
Bi wî ferdê **Emced**²⁴ di weqtê me da

Ewê tacê re'sê hemî 'aliman
Digel şeyx û sofî we hem zahidan (Korikî, 'Eqîdeya Îmanê, r. 31)

Di her du bendên muxemmesên jêrîn ên ku Korikî nivîsiye de jî bandora Şêx Seyda diyar e:

'Îde û newroz mubarek bit li te şahê Se'îd
Şed tehiyyat û selamê Xaliqê 'Erşê Mecîd
Mişlê baranê bibarin kulle weqtin bi'ş-şedîd
Da'efe'l-lahû muða'ef ew li ser **Seyda Se'îd**
Murşidê min rehberê min el eman şahê Se'îd (Korikî, Hazî Qesîdetu, r.12)

Ew şehê **Seydayê** enwer e me'dena şidq û şefa
Qaidê şer'a mûtehher mañiyê zulm û cefa
Tu ji bo me afitab î ey munewwer ba wefa
Melhema derd û birînan mezherê ma qed xefa
Înehû durrun ferîdun amir e b'emre Xuda (Korikî, Hazî Ma Qale, r. 6)

3.2. Mexlesên Wî

Mexles, bi kurtî navê edebî ye ku di edebiyata klasîk a Îslamî (edebiyatên 'Erebî, Farisî, Tirkî, Kurdî û yê dî) de ji aliyê helbestvan û naziman ve di helbest û menzûmeyan de hatiye bikaranîn (Adak, 2018). Mexles, ji bo naskirina kesayetiyên edîb gelek caran hin argumanan dide mirovî, bi piranî li gorî qarektera helbestvan tê bijartin û rê li ber tevliheviya helbestan digire (Pala, 2014: 294).

Şêx Qutbeddîn di berhemên xwe de nasnavên "Xakî", "Xakîyê Korikî", "Qutbuddîn" bi kar anîye. Carinan bi şiklê "Xakî", carinan jî wekî ravekekê "Xakîyê Korikî yan jî Xakîyê rûsiya" bi kar anîye. Xakî ji peyva "xak" û paşgira "î"yê pêk tê. Ji aliyê hevsengiya tefîleya 'erûzê ve beramberî tefîleya "fe'lun"ê tê. "Korikî" jî nîspeta cihê jidayikbûnê ye. Ev nîşaneyê peyrewiya kevnoşopiya helbesta klasîk e. Sê nimûne ji bo mexles û bikaranîna navê wî:

Digel cumleê mu'min û şaliq e
Ji bo **Xakîyê Korikî**'l-Fatihe (Korikî 'Eqîdeya Îmanê, r. 40)

Heşir ke evî **Qutbuddînê** heqîr
Di nav ehlê meşer meke wî esîr (Korikî 'Eqîdeya Îmanê, r. 35)

Şehzadeya nazikqeba hatî bi lez teşbîhi ba
Go: **Xakîyim** şed merheba qewlen feşîhen mu'teber (Korikî, Mîn Kelamî, r.4)

Şêx Qutbeddîn di benda dawî ya muxemmesa jêrîn de jî bi hunerê û awayekî veşarî navê xwe

24 Leqeba Şêx Seyda Muhammedê Cizîrî ye.

nivîsiye:²⁵

Qutbê dehra me ye Seyda ew ‘ezîzê Mişr û Şam
Dîn û mecnûn mîn hewahû şahîbê haze’s-sitûr
Bigre ewwel tu ji ewwel şumme’s-sanî we’s-selam
Edatu’t-te’rifê edxîl îsmê nazîm bû zuhûr
Înehû durrun ferîdun amir e b’emre Xuda (Korikî, Hazî Ma Qale, r. 11)

Sedemê bikaranîna mexlesa “Xakî” çî ye em nizanin; lê belê dema li paşxaneyê jiyana Korikî bê nihêrtin, dikare li ser sedemên vê şîrove bîn kirin. Ji bilî wateyên sembol û mezmûnên ku di edebiyata klasîk de tîn bikaranîn ên ku tîn dîtin, wateyên wan ên dînî û tesewifî jî hene. Tevger û pêkhatiyên tesewifî, bûne xaleke ku bandor li wateya mezmûnên veşarî ku di helbesta klasîk de hatine bikaranîn, kirine (Levend, 2005). Hin sedemên der barê raveyên ku li ser wateya mexlesê, naveroka wê, bijartina wê, mebesta bikaranîna wê hwd. hatine kirin jî mesleka helbestvan bixwe...wesf û rewşên derûnî; çalakî û girêdanên dînî-tesewifî ne û pişt didin bûyereke sosret a girêdayî hal û rewşên hatine serê helbestvan (Tolasa, 2002: 234).

Şêx Qutbeddînê Korikî mirovekî hem ‘alîm û muderis hem jî şêx û mutesewif bû. Ji ber vê, bandora çanda Îslamî û tesewifî li ser kesayetîya wî ya edebî eşkere ye. Mexlesa Korikî li gorî nêrîna me mîzaca wî nîşan dide û Korikî bi bikaranîna mexlesa “Xakî” îşaretî esl/havênê mirovî dike, li xwe tîne ku ji axê hatiye afirandin û dîsa dê vegere bin axê. Çawa ku mirov dixwaze xeta û qisûrên xwe bitemêre bin axê, xwe paqij bike; Korikî jî di gelek cihan de xwe gunehkar û bi qisûr dibîne, bi vê nîspetê gaziya xwe bal Xwedê ve dike:

Xudaya tu Xakî mu‘ezzeb nekî
Di tirbê bi min re bi rehîma xwe kî (Korikî ‘Eqîdeya Îmanê, r. 34)

3.3. Zimanê Wî

Tesbîtkirina daneyên zimên û şeweya kesayeteke edebî bi awayekî birêkûpêk girêdayî qewareya berhem an koma berhemana e. Ev jî di edebiyata klasîk de bi nirxandina dîwanekê yan helbestên ku bi teşeyên curbicur hatibin nivîsîn pêkan e.

Şêx Qutbeddînê Korikî ne xwedî dîwan e. Ji bilî ‘eqîdenameyê mewlûdeke neqediyayî û tenê sê helbestên wî li ber dest hene. Ji bêr vê yekê nirxandina taybetmendiyên zimên û şewaza Korikî dikare bi berfirehî pêşî li gorî berhema wî ya ‘eqîdenameyê pişt re jî li gorî mewlûdname û her sê helbestan bê kirin. Berhema Korikî ya nimûneya cureya ‘eqîdenameyê ji aliyê qewareyê ve berfireh e. Lê ji ber ku di ‘eqîdenameyan de mebest zanist e ev cure berhem ji aliyê estetîzma edebî ve lawaz in û di rengvedana taybetmendiyên zimên de zêde ne libar in.

Korikî ji bilî xwendina xwe ya medrese û terbiyeya terîqetê piraniya temenê xwe li derdora Batmanê derbas kiriye. Batman ji ber ku cîwarekî nû ye û koçberên ji herêmên derdor li vir niştecih bûne devokeke xwerû peyda nebûye. Her çiqas pêşiyên Şêx Qutbeddînê Korikî ji herêma Torê bin jî ji ber ku ji bav û kalan ve li derdora Batmanê niştecih bûne devoka

25 Şêx Qutbeddîn di vir de bi peyva serê rista yekem û ya duyem îşaretî navê xwe kiriye. Dema bêjeyên “Qutbê” û “Dîn” ê li bin hev bîn rêzkirin navê “Qutbuddîn” dertê holê.

malbatê guheriye û şopa devoka Torê ji holê rabûye. Her çend di nav hînterlanda Batmanê de ergatîvî -ji bilî herêma Torê- tîk çûbe û Korikî li vir jiyabe jî dîsa jî di warê ergatîviyê de berhemên wî serkeftî ne. Korikî hevokên xwe li gorî rêzikên ergatîviyê bi kar anîne. Ji bo nimûne di malika jêrîn de forma “Te (ez) anîm” hatiye bikaranîn:

Şukur bo te ya Reb Xudayê Wedûd

Ji ewwel tune bûm **te anîm** wucûd (Korikî ‘Eqîdeya Îmanê, r. 1)

Di malika jêrîn de ji ber ku hevok dema borî ye û lêker gerguhêz e, lêker li gor bireserê hatiye kişandin:

Me tewbe ji van zembê pîs ê muhîn

‘**Efîdî** bi newbet **nivîsî** yeqîn (Korikî ‘Eqîdeya Îmanê, r.39)

Korikî di berhemên xwe de taybetmendiyên devokekê bi eşkereyî bi kar neaniye. Zimanê wî tîkel e. Di hin malikan de peyvên ku li derdora Batmanê û Xerzan tîk bikaranîn tîk dîtin. Ji bo mînak peyva “cih”ê bi şiklê “cî”yê, peyva “axaftin”ê bi şiklê “xeberdan”ê, peyva “sih”ê bi şiklê “sî”yê, peyva “din”ê bi şiklê “dî”yê bi kar aniye. Ji bo nimûne:

Munezzeh ji **cî** yû mekan û we mal

Li her **cî** bizan hêzî e Zû’l-celal (Korikî ‘Eqîdeya Îmanê, r. 9)

Kelam e bi me‘na **Xeberdan** exî

Li ba te xelet tî nebe ey şefî (Korikî ‘Eqîdeya Îmanê, r. 9)

Bandora devoka Cizîrê jî li ser zimanê Korikî çêbûye. Ji ber vê Korikî di berhemên xwe de ji devoka Botan û Behdînanê sîd wergirtiye:

Bi **ezmanê** Eşhed dibêjim we hem

Di qelb de muşeddiq we îqrar e hem (Korikî ‘Eqîdeya Îmanê, r. 8)

Serxweşê silka terîq im ez bi cama Eħmedî

Badeya aba heyatê ku bi kasa xalidî

Bi te şubbet fi’ d-dihanî hem bi destê Seyyidî

Dê tereb **bit** qelb û balim muncelî **bit** ebedî

Seyyidê min rehberê min el eman Şahê Se‘îd (Korikî, Hazî Qesîdetu, r. 14)

Korikî ‘eqîdename û mewlûda xwe bi zimanekî sade û herikbar nivîsiye. ‘Eqîdename ji ber ku fêrkirina biçûk û mezinan kiriye armanc û mewlûd jî kevneşopiyeye gelî ye asta zimanê van jî li gorî tîgihîştina gelî ye. Di her du berhemên de Kurdî û ‘Erebî serdest in. Li gorî her du zimanan kêmbê jî peyv an tîgehên Farisî jî tîk dîtin. Bi giştî dema li peyvên ku di her du berhemên de hatine bikaranîn bê nihêrtin tîk dîtin ku rêjeya bikaranîna peyvên Kurdî ji sedî nêzî 55-60, yê ‘Erebî li derdora ji sedî 35-40; ji sedî 5-10 peyv jî Farisî ne.

Hin nimûne ji peyvên Kurdî yê resen ku Korikî di berhemên xwe de bi kar anîne: civîn, xeml, newroz, jar, hewar, xak, bîr, bêguman, guhdar, rûreş, dilbirîn, hûrehûr, xwestek, gêj, sistî, germî, kej, şepal, zarî, hevraz, neqencî, berjêr, piştxwar, jimar, mizgînî...

Di qadeke ilmî de çêkirina peyvên resen bi zimanê Kurdî ne hêsan e. Digel vê Korikî hewl daye ku sîfêten subutî yê Xwedê bi termînolojiyeye Kurdî saz bike û digel ‘Erebî Kurdîya wan jî daye. Berawerdkirina sîfêten subutî yê Xwedê di berhema Xanî û Korikî de:

Sifetên Xwedê bi Erebî

1. Heyat
2. Qudret
3. ‘Ilm
4. Îrade
5. Kelam
6. Sem‘
7. Besar

Navlêkirina Korikî

- Saxî
- Quwwet
- Zanîn
- Vîn
- Xeberdan
- Bihîstin
- Dîtin

Korikî di beşa xatîmeyê ya ‘eqîdenameya xwe de ji Hz. Muhemmed dest pê kiriye û heta Şêx Muhemmed Se‘îd Seyda Cizîrî sîlsileya şaxa Basretê ya Neqşî-Xalidî biriyê. Jêdera vê munacatê dîwana Mewlana Xalidê Şehrezorî ye û zimanê munacatê Farisî ye. Şehrezorî ji Cenabê Pêxember dest pê kiriye û heta Ebdullahê Dehlewî sîlsileya şêxên terîqeta Neqşebendîtiyê rêz kiriye. Hin kesayetên ku navên wan di vê sîlsileyê de derbas nabin lêbelê ji hela erbabên terîqetê ve rêz ji wan re tê girtin û girîngî bi wan tê dayîn (Bağdadî, 2013: 35) jî di munacatê de hene. Korikî tevî çend guherînan vê munacatê wergerandiye Kurdî. Wî ev sîlsile li gorî şeweya xwe di duaya xwe de bi cih kiriye.

3.3.1. Unsurên ‘Erebî, Farisî û Tirkî

Di edebiyata klasîk de ji bilî zimanê sereke ku berhem pê hatine nivîsîn ‘Erebî û Farisî serdest in û bandoreke mezin li zimanê helbestvanan kirine. Şêx Qutbeddînê Korikî jî di berhemên xwe de ji bilî Kurdî hakimê zimanê ‘Erebî ye. Hinek Farisî û di cihekî de jî peyveke bi Tirkî bi kar aniye.

Hin nimûne ji peyv û têgehên ‘Erebî ku Korikî di berhemên xwe de bi kar anîne: Îbtîda, Surûr, seqîm, ‘uqûd, ‘ewnet, xîtam, cînan, mewcûd, keîb, xebîs, zulmat, ‘ereq, cûd, mudewwen, telamîz, firaş, lacerem, rağimê enfê ‘enîd, hamilê wehyê, behra ‘emîm, yewmî’l-kemed, nez‘a helqûm, berqê xatîf, sifru’l-yed hwd. Korikî di hin helbestên xwe de ristan bi tevahî bi hevokên ‘Erebî honaye. Ji bo nimûne:

Ya Se‘îden, Ya Se‘îden Ya Se‘îden Ya Se‘îd

Înnî kelbun basişun dehren zira‘ey bi’l-wesîd²⁶

Ente qutbun ente ferdun ente şemsun ez ‘ebîd²⁷

Înnenî ‘ebdun zaîfun waqifun beyne’l-‘ebîd²⁸

Murşîdê min rehberê min el eman Şahê Se îd (Korikî, Hazî Qesîdetu, r. 14)

Korikî di berhemên xwe de kêm be jî cih daye peyv û têgehên Farisî jî. Ji bo nimûne: afitab, geda, çunan, ba, çihar, rûsiya, şeh, şehzade, şahê merdan, mah, fîgan, pêşîwayê huda, gar, dergevan, şehînşeh, gunah, nazidar, birader, girdîgar, serdefter, padîşahê huda, rehber, atêş, taremûr, dêm, lêb, cerg, hwd. Nimûneyek ji malikeke xezela wî ji bo peyvên Farisî:

Hesîr kirim **şêrînlêbê** şuhtim bi şewqa **gebgebê**

Tîr dane dil roj û **şebê** lew **pare pare** bû **ciger** (Korikî, Mîn Kelamî’l, r. 1)

Korikî bi Tirkî bi qasê ku me tesbît kiriye tenê peyv “kalın”ê ya Tirkî bi şiklê “qalind”ê ku di Kurdî de jî tê dîtin bi kar aniye:

26 Ez ew kûçik im ku piyê xwe li devê deriyê te dirêjkirî sekinî me.

27 Tu qutb î, yekî tenê yî, roj î; ez bendeyê te me.

28 Ez ‘ebdekî qels im li nav ‘ebdên din rawestiya yî.

Nebû Fexrê ‘Alem dirêj û zirav
Ne kin bû ne **qalind** bi kil bûn du çav

3.3.2. Hunerên Edebî

Ciwankarî di edebiyata klasîk de hêmanekî bingehîn e ku estetîzma berhemên edebî derdixe pêş. Mebesta berhemên Korikî yê menzûm -‘eqîdename û mewlûdname- ji ber ku ne huner e ji aliyê ciwankariyan ve qels in. Lê belê helbestên wî ji aliyê çêja edebî ve xurt in û bi hêman û mezmûnên edebiyata klasîk hatine ristîn. Korikî hem di xezela musemmet de hem jî di her du muxemmesên xwe de gelek ciwankarî bi kar anîne. Korikî di xezela xwe de mezmûnên sereke yê helbesta klasîk wekî çêşm, dêm, xal, burh, leb, xebxeb, gerdên, şepal, şeml, bisk, zulf hwd. bi kar aniye. Ji bo nimûne:

Hat dilbera **burhên** hîlal **çêşmê** belek **gerdengezal**
Qeştin li **dêman** bûne hal **wechê** mudewwer wek qemer (Korikî, Mîn Kelamî’l, r. 1)

Korikî helbestên xwe hem baş honaye hem jî hunerên edebî bi awayekî serkeftî bi kar aniye. Mirov ji helbestên wî wek mînak dikare çend heb ciwankarî nîşan bide. Xakî di benda dawî ya muxemmesa jêrîn de hunerên mu’emna û tewşîhê (akrostîş)²⁹ bi awayekî serkeftî bi kar aniye:

Qutbê dehra me ye Seyda ew ‘ezîzê Mişr û Şam
Dîn û mecnûn mîn hewahû şahîbê haze’s-sitûr³⁰
Bigre ewwel tu ji ewwel **şumme’s-sanî** we’s-selam³¹
Edatu’t-te’rifê edxîl³² îsmê nazim bû zuhûr
Înehû durrûn ferîdun amir e b’emre Xuda (Korikî, Hazî Ma Qale, r. 11)

Bikaranîna çendîn huneran bi hev re hunera îbda’ê pêk tîne. Xakî li benda jêrîn bi rêzê di rista yekem de hunera tekrîrê, di ya duyem de îqtîbas û ya sêyem de teşbîhê bi kar aniye:

Ya Se’îden, Ya Se’îden Ya Se’îden Ya Se’îd
Înnî kelbun basişun dehren zira’ey bi’l-wesîd³³
Ente qutbun ente ferdun ente şemsun ez ‘ebîd
Înnenî ‘ebdun zaîfun waqîfun beyne’l-‘ebîd
Murşîdê min rehberê min el eman Şahê Se’îd (Korikî, Hazî Qesîdetu, r. 14)

Korikî di benda jêrîn de bi riya tenasûbê di navbera peyvên ciger, sedr û hinav; mesrur, dilgeş û wîsal; lale, nesrîn û nergiz de tîkileyek daniye.

Ciger û **şedr** û **hinavim** pare pare bî’t-tehqîq
Tu bike **mesrûr** û **dilgeş** bi **wîşalê** ey şefîq
Nezer û feydê birêje carekî li qelbê herîq
Lale û **nesrîn** û **nergiz** fî **fuadî bin berîq**

29 Şêx Qutbeddîn ji bo navê helbestvan bê zanîn van huneran bi kar aniye û bi rista sêyem û çarem rê nîşanî xwendevanan kiriye. Her wiha bi peyvên serê rista yekem û duyem îşaretî navê xwe kiriye û dema ev her du bêje ji jor ber bi jêr ve bîn xwendin navê “Qutbeddîn” dertê holê û hunera akrostîşê pêk tê.

30 “Xwediyê van ristan ji kêfa” dîn û mecnûn e.

31 Ji malika yekem û ya duyem bigre.

32 Edata te’rifê jî bixe nav, hingê dê navê nazim eşkere bibe.

33 Îqtîbas ji ayeta Kehf/18. Ez ew kûçik im ku piyê xwe li devê deriyê te dirêjkirî sekinî me.

Murşidê min rehberê min el eman Şahê Se'îd (Korikî, Hazî Qesîdetu, r. 15)

Xwedê di ayeteke di Qur'ana Pîroz de behsa serboriyeke Mûsa (s.x.l.) dike. Li gorî vê bûyerê Mûsa (s.x.l.) li Çiyayê Tûrê agirekî dibîne û berê xwe dide wî agirê da ku xeberek an pêtek ji bo germkirina malbata xwe jê bîne (Qesas/29). Korikî di benda jêrîn de ji vê ayetê bi riya îqîbasê sûd wergirtiye û agirê li Çiyayê Tûrê wekî Şêx Seyda rênîşandêr dîtiye, ew şibandiye wê xetîreyê û wiha gotiye:

Hucceta 'îda xwe girtin ehlê fuqhê min bi dûr

Min esîrê ji hilalê ebrûwanê pir bi nûr

Ah û efganan dikêşim *kulle şubhîn we 'uşûr*

Da li min **meş'el xuya bit** ew ji cibhet **mişlê Tûr**

Murşidê min rehberê min el eman Şahê Se'îd (Korikî, Hazî Qesîdetu, r. 13)

Muxemmesa ku bi rista "*Min heye şahek ji şeyxan pur wefadar û kemal*" dest pê dike û pesnê Şêx Seydayê Cizîrî dide asoya Xakî ya fireh nîşan dide. Em ji vê medhiyeyê fêhm dikin ku Xakî çawa bi awayekî siruştî ji kesayetî û pirtûkên ilmî yên wekî Molla Camî³⁴, Haşîya 'Ussamî³⁵, Şerha Şemsî³⁶, Keşşaf³⁷, Sawî³⁸ haydar e herwiha ji kesayetiyên dîrokî wekî Yûsif³⁹, Asaf⁴⁰, Xusrew⁴¹ û ji kesayetiyên edebî yên wekî Rûhîyê Şemsuddîn⁴², Se'dî⁴³, Fîrdewsê Tûsî⁴⁴, Ferezdeq⁴⁵ jî haydar û van agahîyan ji bo zanîn û pesnê şêxê xwe di helbesta xwe de bi kar anîye.

Encam

Şêx Qutbeddînê Korikî mirovekî seyîd, alim, mutesewif û edîb ê sedsala XXem e ku li derdora Batmanê jiyaye. Çawa ku ji berhemên wî jî tê fêmkirin mexlesa wî Xakî, terîqeta wî ya tesewifî jî şaxa Basretê ya Neqşîya Xalidî ye. Korikî hezkiriyekî zanîn û perwerdehiyê bûye. Lewra wî gelekî girîngî daye ilmê û xwestiye ku endamên malbata wî li kêleka xwendina medreseyê bi zanistên pozîtîf re jî eleqedar bin. Xwendina zarokên wî nîşaneyê ve armanca wî ye. Li aliyekî din jî piraniya temenê xwe bi xwendin û bi perwerdekirina feqî û meleyan derbas kiriye. Seyda ji milê xwe yê ilmî û hîndariyê ve mirovekî çalak e. Korikî bi helbestvanîya xwe neyê naskirin jî li gorî berhemên wî yên li ber dest nûnerekî edebiyata klasîk e.

34 Ev pirtûkeke nehwe ye ku bi 'Erebiyeke xwerû hatiye nivîsîn. Herwiha şerha pirtûka "Kafiye"yê ye. Nivîskarê wê Mewlana Camî ye.

35 Mele 'Ussam, feqîyê Mewlana Camî bû. "Haşîye" pirtûka 'Ussam a ku li ser pirtûka Mewlana Camî ya bi nave "Camî" nivîsiye.

36 Pirtûka Se'dê Teftezanî ya ku naveroka wê mentiq e û xwerû bi zimanê 'Erebî ye.

37 Tefsîra Zemaxşerî ye.

38 Şerha tefsîra Celaleyn e.

39 Kurê Hz. Ye'qûb û pêxemberekî Benî Îsraîliyan ku bi bedewîtiya xwe navdar e.

40 Wezîrê navdar ê Silêman pexêmbere ku bi navê Asaf b. Berhiye tê zanîn. Di edebiyatên Rojhilatî de ev nav wek hemwateya "wezîr" tê bikaranîn.

41 Lehengê çiroka Ferhad û Şîrîn e. Navê wî Xusrewê Perwîz e û neviyê Nûşîrewan e.

42 Mexlesa Şêx 'Ebdurehmanê Aqtepi ye.

43 Yek ji helbestvanên herî mezin ê edebiyata Farisî.

44 Nivîskarê "Şehname"yê yê destana neteweyî ya Îranîyan.

45 Yek ji sê helbestvanên mezin ê daşorînê yê di serdema Emewîyan de ku şewaza kevin domandiye.

Bêguman di perwerdehiya wî de rola malbata wî heye lê belê di kemilîna ilmî û tesewifî de bandora Şêx Muhemmed Se'îd Seydayê Cizîrî û dergahê wî gelek zêde ye. Ji ber ku dergahê Şêx Seyda hem dibistaneke ilmî-tesewifî hem jî edebî bû, ev dergah ji bo kemilîna aliyê wî yê ilmî, tesewifî û edebî bûye navgîn. Korikî piştî ku îcazeyên xwe yên ilmî û tesewifî standiye bûye xelîfeyê Şêx Seyda û wekî gelek alimên Kurdistanê berê xwe daye welatê xwe, ji bo xizmeta gelê xwe dest bi îrşadê kiriye û berhemên ku dê ji geşedana edebiyata Kurdî re bibin gavek, nivîsine. Korikî di nav dem û mercên dijwar de ku hem oldarî hem jî Kurdayetî di wê heyamê de ji bo sîstema fermî du diyardeyên xeternak dihatin dîtin, hem perwerdehiya dînî domandiye hem jî berhemên bi zimanê gelê xwe nivîsiye. Ev bijartin û helwesta wî bi zanayî ye. Ji ber vê yekê xwedî cihekî taybet e. Korikî her çiqas bi aliyê xwe yê dînî-ilmî derketibe pêş jî divê aliyê wî yê edebî jî neyê jibîrkirin. Korikî bi qasî ku em dizanin wek berhemên menzûm bi Kurmancî 'eqîdenameyekê û mewlûdeke nivîsiye. Ji bilî van xezeleke muxemmes ku nezîreya xezela Mela Ehmedê Cizîrî ye û du medhiyeyan bi şiklê muxemmesê ji bo Şêx Muhemmed Se'îd Seydayê Cizîrî nivîsiye.

'Eqîdenameya Korikî ji bo edebiyata Kurdî ya klasîk wek mînakeke 'eqâidnameya menzûm, girîng e. Korikî 'eqîdenameya xwe li gorî pergala edebiyata klasîk nivîsiye û wekî 'eqîdenûsên din daye pey şopa Xanî. Bi vî şiklê kevneşopîya 'eqîdenûsiyê domandiye û di 'eqîdenameya xwe de ji aliyê şêwazê ve Ehmedê Xanî, Mela Huseynê Bateyî û Mela Xelîlê Sêrtî teqlîd kiriye. Korikî di 'eqîdenameya xwe de sifetên Xwedê yên subûtî wekî ustadê xwe Xanî, bi termînolojiyê Kurdî nivîsiye. Di destpêka 'eqîdenameya xwe de wek sebebê te'lîfa berhemê destnîşan dike ku nûnerê herî girîng ê ekola Aqtepiyan Şêx Ebdurrehmanê Aqtepî ji xwe re kiriye mînak. Her çend şêxên terîqetê, sîlsileya terîqeta xwe bi piranî bi Erebbî nivîsîbin jî Korikî di 'eqîdenameyê de nûnerên sîlsileya şaxa Basretê ya Neqşî-Xalidî bi Kurdî rêz kiriye. Korikî di mewlûdnameya xwe de ji aliyê şêwe û rêzkirina beşan ve di bin bandora Bateyî de maye lê mixabin berhema xwe neqedandiye. Ji sê helbestên wî yên li ber dest helbesta wî ya ku bi rista "Min dî bi xef wexta seher selwa şepal zêrînkemer" dest pê dike bi çêja xwe xezeleke Melayê Cizîrî bi bîr dixê. Her du medhiyeyên ku li ser Şêx Seyda nivîsiye jî kûrahiya wî ya edebî nîşan didin. Şêx Qutbeddînê Korikî dildarekî Îslam û tesewifê ye. Her wiha ehlê hemiyetê û hezkiriyekî Kurdî ye.

Çavkanî

- Adak, Abdurrahman (2014). *Destpêka Edebiyata Kurdî ya Klasîk*. Stenbol: Nûbihar.
- Adak, Abdurrahman (2019). *Teşeyên Nezmê di Edebiyata Kurdî ya Klasîk de*. Stenbol: Nûbihar.
- Adak, Abdurrahman (2012). "Li Cizîrê Muhîteke Edebî: Dergahê Şêx Seyda û Rola Wî di Edebiyata Kurdî de". *Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu* (Ed. M. Nesim Doru). 14-15 Nisan İstanbul: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları. 465-485.
- Adak, Abdurrahman (2015). "Ekola Aqtepeyê ya Edebiyatê û Hizra Kurdîtî-Elewîtî-Neqşebendîtîyê". *Nûbihar* 131: 10-15.

- Adak, Abdurrahman (2017). “Rûhî: Helbestvanekî Dahêner ê Serdama Piştî Mîrektiyan û Bandora Wî”. *Sûryanî, Arap ve Kürt Klasikleri, Uluslararası Klasikler Çalıştayı Bildirileri*. (Editörler: M. Nesim Doru-Ahmet Kırkan-Yakup Aykaç) 15-17 Gulan Mêrdîn: 491-509.
- Adak, Abdurrahman (2018). “Mexles di Edebiyata Kurdî ya Klasîk de”. *Nûbihar Akademî* 10: 11-58.
- Aqtepe, ‘Ebdurrehman. (2016). *Rewdu’n-Ne‘îm (Şerh: Zeynelabidîn Amedî)*. Diyarbekir: Seyda Yayınları.
- Aqtepe, Şêx ‘Ebdurrehmanê (2019). *Dîwan (Amadekar: Mehmed Emîn Hêvîdar)*. Stenbol: Weşanên Dara.
- Aslanoglu, Osman (2019). “Abdurrahman Aktepe’nin Divanında Geçen Şahsiyetler”. 4. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi*. 14-17 Şubat Yalova: UBAK. 635-655.
- Axtepe, Şêx Evdîrehmanê (2013). *Dîwana Rûhî (Amadekar: Rênas Jîyan)*. Diyarbekir: Weşanên Belkî.
- Bağdâdî, Mevlânâ Halid-i (2013) *Divan (tercüme ve şerh: Abdulcebbar Kavak)*. İstanbul: Semerkand Yayınları.
- Bateyî, Melayê (2012). *Mewlûd. (amd. Huseyn Şemrexî)*. Stenbol: Nûbihar.
- Bayezîdî, Mela Mehmûdê (2010). *Adat û Rusûmatnameê Ekradiye (lêkolîn: Jan Dost)*. Stenbol: Nûbihar.
- Cezerî, Ş. M. S. (2015) *Mektûbat, el mecma‘u’l-Munaddabu’l-Kamerî fî Tercemeti’ş-Şeyh Muhammed Said Seyda el-Cezerî. (çev. İbrahim Öztürk) İnegöl: Mega Basım Yayın.*
- Cizîrî, Melayê (2010). *Dîwan (wergêr: Osman Tunç)*. Stenbol: Nûbihar.
- Çiçek, Halil (2009). *Şark Medreselerinin Serencâmı*. İstanbul: Beyân Yayınları.
- Korikî, Şêx Qutbeddînê (2017). *Hedîyyet’ul-Îxwan fî ‘Eqîdet’il-Îman, Dîwançeya Xakî (wer. Zeynelabidîn Zinar)*. İstanbul: Nurefşan Yayınları.
- Korikî, Şêx Qutbeddînê (Destxet). *Hazî Hediyyet’ul-Îxwan fî ‘Eqîdet’il-Îman*.
- Korikî, Şêx Qutbeddînê (Destxet). *Mewlûd*. Berhema Neçapkirirî.
- Korikî, Şêx Qutbeddînê (Destxet). *Mîn Kelamî’l Miskînî’l Mustekîn Şeyx Qutbuddîn*.
- Korikî, Şêx Qutbeddînê (Destxet). *Hazî Ma Qale eş-Şeyx Qutbuddînî’l-Korikî*.
- Korikî, Şêx Qutbeddînê (Destxet). *Hazî Qesîdetu Seyyîd Qutbuddîn fî Medhî Şeyx Seyda*.
- Levend, Agâh Sırrı (2018). *Dîvân Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Özel, Ahmet (2004). “Mevlid”. *TDVİA* (29): 475-479.
- Pala, İskender (2014). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sêrtî, M. X. (2012). *Nehcu’l-Enam (amd. Huseyn Şemrexî)*. Stenbol: Nûbihar.
- Tanrikulu, E. (2016). *Altın Silsile (Silsiletu’l-Zehab) ve Hak Tarikatlar*. Ankara: Semih Ofset Matbaacılık.
- Tolasa, H. (2002). *Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Uludağ, Süleyman (1994). “Delâilü’l-Hayrât”. *TDVİA*. (9): 113-114.
- Ünalın, Abdülkerim (2008). “Molla Fahrettin Batmanî’nin İlmî, Tasavvufî ve Sosyal Faaliyetleri”, *I.Uluslararası Batman ve Çevresi Tarihi ve Kültürü Sempozyumu* (Ed. Salim Cöhce-Adnan Çevik). 15-17 Nisan İstanbul: Esen Ofset Matbaacılık. 355-374.

Xanî, Ehmedê (2012). *'Eqîdeya Îmanê (amd. Huseyn Şemrexî)*. Stenbol: Nûbihar.
Wergera Qur'ana Pîroz bi Zimanê Kurdî (2011). Stenbol: Nûbihar.